

ETYCZNA KULTURA STAROŽYTNEGO RZYMU A WCZESNE CHRZEŚCIJAŃSTWO

Uniwersytet Łódzki. Prace z historii myśli społecznej i z badań społecznych. Pod redakcją Józefa Chałasińskiego. Tom VII. Łódzkie Towarzystwo naukowe. Wydział II. Łódź 1958. Zakład narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. Stran 322. Cena 35.— zł.

Významný polský romanista z university v Lodži, Boris Łapicki, jehož práce po druhé světové válce se vyznačují tím, že se obírají stěžejními problémy římského práva z hlediska historického materialismu, přichází opět s pozoruhodnou prací. Jestliže jeho poslední studie „Poglądy prawne niewolników i proletariuszy rzymskich“ (1955)* se zabývala základními vztahy římské společnosti v jejím historickém vývoji, pak dnešní jeho kniha se věnuje metodou historického materialismu etické kultuře antického Říma a raného křesťanství. Cílem autorových snah je v první řadě odpověď na tradiční otázku o vzájemném vlivu etiky římské a křesťanské, na niž dosud byly dávány odpovědi zcela protichůdné: kdežto jedni vycházejí z preponderance etiky křesťanské, dokládajíce ji především na zákonodárném díle Justinianově, druzí vidí ve spisech apoštola Pavla a prvních církevních otců vliv etiky římské. Tyto zásadní rozpory tkví podle autora ve skutečnosti, že dosud nebyla věnována náležitá pozornost ani zevrubné analýze, ani hlubšímu srovnání hlavních zásad obou etik. Časově ohraničuje Łapicki tento úkol na první století našeho letopočtu, kdy etika římská a křesťanská se setkávají v plné ryzosti na dějinném kolbišti. Ovšem, aby mohl svému úkolu věrohodně dostát, považuje autor za nutné, všimnout si především antagonistických vztahů mezi dávnou a novější římskou kulturou ve 2. a 1. stol. př. n. l.

Z tohoto hlediska se autorova práce rozpadá na dvě základní části, z nichž první je věnována etické kultuře římské (str. 19—176), druhá pak etice křesťanské (str. 177—300). První část obsahuje celkem 6 kapitol, z nichž první (str. 19—24) se obírá utkáním mezi původní a pozdější římskou kulturou ve 2. a 1. stol. př. n. l., tedy v době, kdy Řím z původní selské obce, žijící teocentrickou a teistickou kulturou, vyrůstá ve středisko světového impéria, v němž tato kultura ustupuje světské, jež zcela jiným způsobem určuje postavení a úkoly římského člověka ve společnosti. Druhá kapitola (str. 25—45) je věnována militaristické i mírové ideologii vládnoucí třídy, pro niž vítězný nástup Říma neznamenal pouhou slávu, ale zejména veliký majetkový rozvoj. Ideologie této třídy („*honestiores*“), opírající se o bohatství z válečných úspěchů, vykonávala pak nesmírný vliv na společenský život této doby, ve vztazích soukromých i veřejných. Mírová ideologie, jejímž představitelem byl *diligens pater familias*, měla za úkol udržet náležitým vybudováním autority římského občana jako hlavy rodiny a správce rodového majetku stav, vybojovaný zbraněmi. Posílení vládnoucí třídy vedlo ovšem k odporu mezi utlačovanými. Těmto strohostem se pokoušela ulomit hrot vrstva římských vzdělanců, jejichž ideologii je věnována obsáhlá kapitola třetí (str. 46—155). K této vrstvě počítá autor osoby, které —

* Srv. k ní J. Klíma, IVRA 8 (1957), 444 ns.

byť patřily mezi vlastníky velkého majetku — nezasahovaly ani do hospodářské produkce, ani do řízení politických záležitostí, ale které se zabývaly tvůrčí činností intelektuální. Jejich zásluha tkvěla v odhalování stínů římského imperialismu, především přísně odsuzovali zotročování zajatců (*captivitas*) a kořistění nepřátelského majetku (*agri ex hoste capti*). Autor si blíže všímá filosofických děl zejména Cicerona, Seneky a Marka Aurelia, v nichž se vyzvedá *honestas*, *dignitas*, *humanitas*. Pod tímto zorným úhlem se pak zkoumaly základní společenské a právní instituty, jako rodina, vlastnictví, otroctví, ústava aj. Docházelo se k závěrům, že pouze svobodné zřízení, předpokládající účast lidu na vládě, jakož i volnost v soukromých a hospodářských vztazích odpovídají nejlépe představě opravdové lidské důstojnosti. Tento vliv se prakticky uplatňoval zejména v právní tvorbě, přinesl soudní reformy, byť povýtce ve prospěch vládnoucí třídy. Avšak i pro ostatní mělo uskutečňování požadavků římské intelligence jisté výhody: zmírnění krutosti římských pánů, větší možnost propouštění otroků na svobodu, *leges agrariae* aj. Ve čtvrté kapitole (str. 156 až 161) hledá autor účast utlačovaných tříd na vytváření římské etické kultury. Příslušníci této třídy se ztotožňovali s názorem římských vzdělců, že hlavní zásadou je úcta k důstojnosti člověka, nutnost zajistit mu vhodnou existenci, rovnost všech lidí, láska k svobodě apod. Byla-li zbraní vzdělců pouze morální síla přesvědčování, pak příslušníci utlačované třídy mohli použít nadto ještě donucení svým množstvím (*impetus multitudinis*). — Pátá kapitola (str. 162—173) zkoumá humanistický charakter nové římské etické kultury, při čemž rozlišuje mezi humanismem jako principem filosofickým a humanitarismem jako projevem lásky a slitování nad nebohými lidskými bytostmi. Římská etická kultura tkví na úctě k hodnotě člověka a k svobodnému rozvoji jeho intelektuálních i morálních schopností. Proto se autorovi jeví římská etika jako humanitní kultura. Tím si lze přiblížit vztah etické kultury římské k humanismu renesančnímu, buržoasnímu (z francouzské revoluce) i socialistickému. Humanismus římský stojí na jedné straně níže než socialistický, z druhé strany však výše proti humanismu buržoasie z 18. stol., který se znevážil, poněvadž směřoval k vystřídání úcty před člověkem úctou před majetkem. — V poslední kapitole (str. 174—176) je shrnut celkový obraz etické římské kultury v posledních dvou stoletích př. n. l. a oceněn význam jejího rozšíření — romanisace tehdejšího známého světa (*orbis terrarum*), v němž se později šířila i kultura křesťanská.

Druhá — menší — část práce, věnovaná etice křesťanské, se rozpadá na tři kapitoly, z nichž první (str. 177—196) se zabývá přeměnami hospodářsko-spoločenské základny Říma v době rozšiřování křesťanství. Hospodářsko-politický úpadek se podle autora připisoval bezmocnosti člověka v boji proti nadpřirozeným silám, což vedlo k posílení náboženského hnutí (*miseriordia*) a k oslabení humanismu. Ideologická krize se zmocňuje určitých kruhů z vládnoucí třídy, intelektuálů, jakož i třídy utlačované. V obsažné druhé kapitole (str. 197—283) se autor jednak dotýká problému závislosti křesťanské etiky na náboženství, jednak rozebírá hlavní zásady křesťanské etiky (láska k bližnímu, milosrdenství, pokora, odpouštění, neodpírání zlu; zásada rovnosti všech lidí). V závěru kapitoly se věnuje autor problému království božího jako výrazu obecného ponížení a snahy po úniku z něj. — V třetí kapitole (str. 284—300) je podán odraz třídních představ v rané křesťanské etice: křesťanská nauka odpovídala potřebám zotročených, zmítaných beznadějí a stala se proto ideologií nejponíženějších z třídy utlačovaných. Křesťanství se vyrovnalo i s leckterými ná-

zory a touhami této třídy — s přesvědčením o skonání tohoto světa, s kritikou římských vládců, návratem Saturnova království, asylem v pohanských chrámech, propouštěním otroků apod.

Podstatné myšlenky, jež autor o daném tématu shrnuje v závěru své práce (str. 301—306), jsou tyto: mezi římskou etickou kulturou a křesťanstvím je zásadní rozdíl. První má charakter antropocentrický a humanitní, kdežto křesťanství je teocentrické a teistické. Je přitom i humanitární, avšak jiným způsobem než humanitarismus římský, který hlásá princip uznávání lidské důstojnosti, kdežto křesťanství se zakládá na dogmatu o lidské méněcennosti (rozpor: *humanitas* - *misericordia*) a jeho humanitarismus je proti římskému mnohem omezenější. Nepožaduje zrušení otroctví ani soukromého vlastnictví. Avšak i později se křesťanství lišilo od různých humanistických systémů; tyto rozdíly se zejména projevují při jeho srovnání s revolučním humanismem socialistickým našich dnů: křesťanská etika není ani humanistická, ani revoluční, ani socialistická.

Ke knize je připojeno obsažné francouzské (str. 307—314) a ruské resumé (str. 315—322). Autorova práce je závažným a podnětným příspěvkem na poli zvolené tematiky. Její obzvláštní předností je bohatá a svědomitá dokumentace původních pramenů i dosavadní bibliografie. Vedle toho skýtá vhodný podnět k dalšímu zevrubnému prozkoumání významu a postavení římských intelektuálů, v první řadě klasických římských filosofů a pracovníků na poli jurisprudence, uprostřed vládnoucí třídy římské: a to nejen v rámci autorem probírané tematiky, ale i v jiných oborech společenských a hospodářských vztahů v antickém Římě.

Josef Klíma